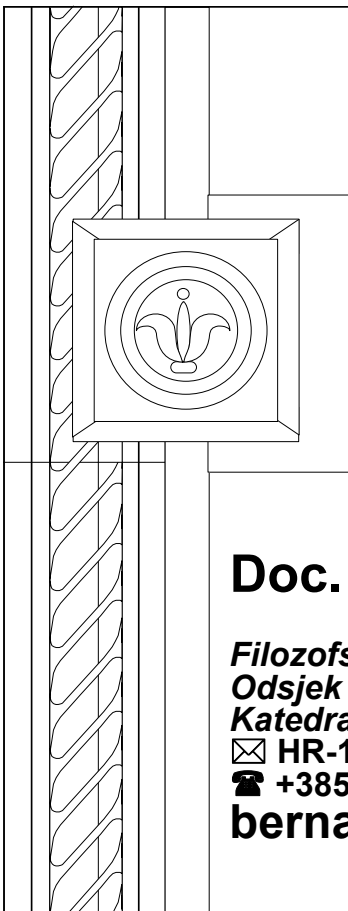

SINONIMIJA I SINONIMIČNOST U HRVATSKOME JEZIKU

Doc. dr. Bernardina Petrović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

✉ HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

☎ +38516120070 📠 +38516120252

bernardina.petrovic@ffzg.hr

Djevojka je lijepa!
Djeva je krasna!
Cura je zgodna!
Puca je feš!
Komad je gala!

Mladić je sišao s uma!
Mladac je izvan sebe!
Frajer je poludio!
Tip je ponorel!
Kit je pobenavill!

‘niska, okrugla i široka metalna posuda za kuhanje s uškama sa strane’

**rajngla
teća
šerpa
padela**

‘jednogodišnja biljka iz porodice pomoćnica, daje crveni mesnati plod’

**paradajz
pomidor
poma
rajčica
kavoda**

‘komad frotirske ili platnene tkanine za brisanje (ruku, lica i tijela)’

**peškir
šugaman
ručnik
otarak**

1

‘ocjena nedovoljan’

**jedinica
kulja
kuljager
top
kec
kolac**

Sadržaj predavanja

- 1. Sinonimi u različitim znanstvenim disciplinama**
- 2. Sinonimija u leksiku hrvatskoga jezika**
- 3. Sinonimija i sinonimičnost**
- 4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika**
- 5. Leksikografska obradba sinonima**

1. Sinonimija u filozofiji

STAROGRČKA FILOZOFIJA

PRODIK (Platon: *Protagora*)

Platon: *Parmenid*

Aristotel: *Retorika*

NOVIJA FILOZOFIJA

Bečki krug

Ludwig Wittgenstein:

Ako upotrebljavam znak u jednom te istom značenju,
izražavam to tako da između njih stavim znak “=”.

“a=b” znači: “a” se može zamijeniti znakom “b”

1. Sinonimija u logici

- značenje = istinosnost rečenica
- sinonimija = logička ekvivalencija
- idealni slučaj sinonimije
= analitički tip: $8+5=26:2$

WILLARD VAN ORMAN QUINE

- sinonimne su one rečenice koje znače istu propoziciju
- sinonimnost jest istovjetnost propozicija
(propozicija je nadomjestak prijenosnika istine)

1. Sinonimija u retorici

- sinonimi = figure riječi (figure ponavljanja)
- sinonimija: različite riječi istog ili sličnog značenja
- različiti načini korištenja sinonimnoga potencijala

*Moji prijatelji zaželiše, da dojdem medju vas koji me nepoznate, i da vam kažem što **sudim** o stanju domovine, što **mislim** o budućem saboru, i kako ću se ja držati, ako me vaše poverenje učini zastupnikom.*

(Ante Starčević – „Ako narod ne razazna bolje od gorih, bit će mu kako i do sada”, Krapinske Toplice, 20. svibnja 1871. – *Glasoviti govori* 1999: 138)

*A ja ću vam **kazati** gospodo, ovo, da g. Josipović ništa ne zna, niti može znati, on je u tom upravo toliko znao, koliko bi ja pošteno **govorio**, kad bi **rekao**, da je on imao ruku u mošnji svoje občine, kojoj na čelu stoji.*

(Ivan Mažuranić – „Vjerujem u Hrvatsku, u njezinu prošlost, u njezinu sadašnjost i ... u njezinu budućnost”, Zagreb, 13. prosinca 1886. – *Glasoviti govori* 1999: 160)

1. Sinonimija u stilistici

sinonimija = središnji problem
sve jezične razine
svi oblici raslojavanja
obilježje funkcionalnih stilova
izražavanje misli na različite načine

sinonimizacija

šira: književnoumjetnički i novinskopublicistički stil

(razdvojena sinonimija, parna sinonimija, nagomilavanje sinonima
i gradacija sinonima)

sužena: ostali stilovi

1. Sinonimija u jezikoslovlju

Gramatička razina

Tvorbena razina

Pragmatička razina
(semiotička sinonimija)

Leksičko-semantička razina

Neslavenski jezici: američka i europska lingvistika

Slavenski jezici:

Istočni:

Ruska škola: Ufimceva, Berežan, Šmel'ov...

Moskovska semantička škola: Apresjan, Mel'cuk

Zapadni:

Poljska: Anna Wierzbicka

Češka: Josef Čermak, Ladislav Zgusta

WordNet

Euro WordNet

Cro WordNet

Bernardina Petrović: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*

9

2. Sinonimija u leksičkome sustavu

Leksički sustav:

- strukturiran od mreže značenjskih odnosa među leksemima, članovima semantičkoga polja;

leksem	izraz	
	sadržaj	osnova ----- semi = razlikovna obilježja

Polisemija

- središnja spona leksičkoga sustava;
- sposobnost leksema da se ostvaruje u više značenja;
- bogatstvo semantičkoga sadržaja = bogatstvo značenjskih odnosa.

2. Sinonimija u leksičkome sustavu

SINONIMIJA

- univerzalno obilježje utemeljeno na asocijativnome povezivanju različitih leksema koje imenuju iste ili bliske semantičke sadržaje.

SINONIMI

- leksemi koji u svojem semantičkome sadržaju imaju isti arhisem i barem jedan isti sem ili više istih sema.

sinonimni par	<i>bespravno, nezakonito</i> 'protivno zakonskim odredbama'
sinonimni niz	<i>stisnut, sapet, zavezan, zauzlan</i> 'koji nije spontan i slobodan u ophođenju'

2. Sinonimija u leksičkome sustavu

Mjesto sinonima u leksiku određeno je:

1. značenjskim tipom
2. mjestom njegove realizacije

ZNAČAJKE ISTOZNAČNOSTI:

1. Podudaranje denotativnoga i konotativnoga značenja;
2. Identičnost priopćajne, komunikacijske i uporabne vrijednosti;

Sinonimični odnosi na temelju značenjskih tipova.

Osnovni značenjski tipovi semantičke realizacije:
osnovno, primarno i sekundarno značenje

2. Sinonimija u leksičkome sustavu

Sinonimija:

- najčešća kod imenica, česta kod glagola, pridjeva i priloga;
- konkretni i apstraktni leksemi:
 - konkretni leksemi - jednoreferentni (*stol, stolica, prozor*) rijetko imaju sinonimni par;
 - apstraktni leksemi koji označuju cikluse, nizove ili rangove (godišnja doba, činovi, nazivi mjeseci) nemaju stilski istovjetne članove para ili niza (*pramaljeće i proljeće*), koncepti koji označuju veličinu, stupanj i prirodne pojave mogu se izraziti samo jednim izrazom i jednim sadržajem.
 - sinonimni par ili sinonimini niz: koncepti koji označuju osjećaje, svojstva, osobine.

2. Sinonimija u leksiku hrvatskoga jezika

STRUKTURA SINONIMNIH POLJA

Kategorije razlikovnosti:

- istoznačnice: *računalo – kompjuter; biblioteka – knjižnica*
- neutralni leksem + bliskoznačnice:
'koji je prevelike tjelesne težine'
debeo, tust, gojan, gojazan, ugojen, salast, pretio, krupan, popunjen, korpulentan, punašan, punačak;
- obilježnost – ekspresivnost:
'koji je duševno obolio, koji nije potpuno pri sebi'
lud, poremećen, nerazuman, nenormalan, umobolan, udaren, ćaknut, ćuknut, šuknut, opaljen, trknut.

2. Sinonimija u leksiku hrvatskoga jezika

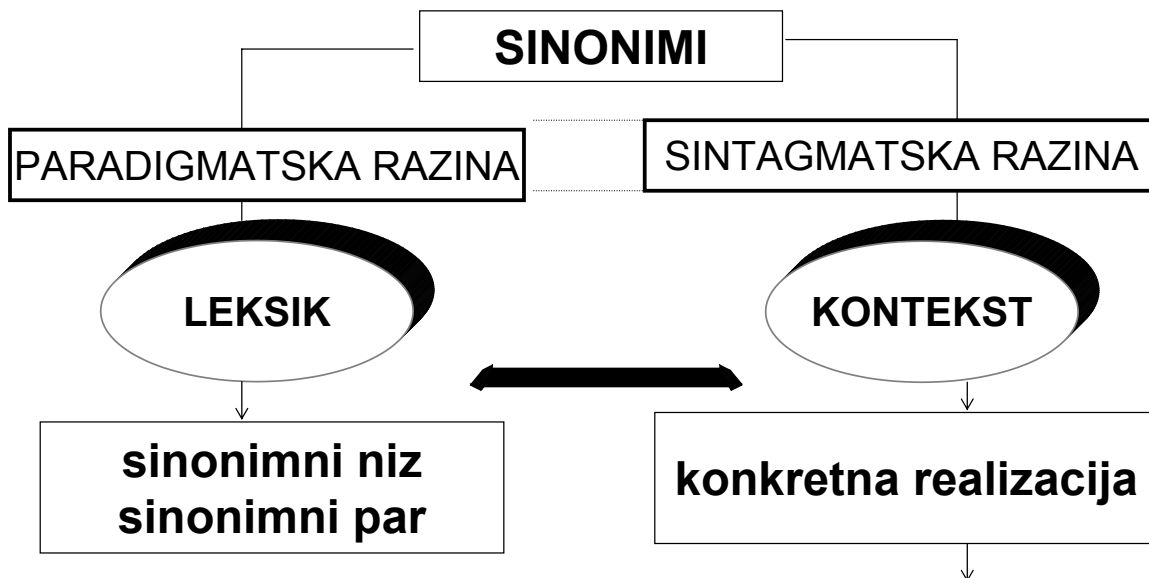
RAZDIOBA SINONIMA

pravi i nepravi; potpuni i nepotpuni; istoznačnice i bliskoznačnice

Kategorije razlikovnosti:

1. jedan od sinonima ima opće značenje, drugi ima specificirano;
2. jedan od sinonima ima širu ekstenziju;
3. jedan je od sinonima funkcionalnostilski obilježen;
4. jedan od sinonima pripada stručnome, a drugi općeuporabnome leksiku.

3. Sinonimija i sinonimičnost

3. Sinonimija i sinonimičnost

ELEMENTI LEKSIČKE SINONIMIČNOSTI

Bernardina Petrović: Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku

17

3. Sinonimija i sinonimičnost

TVORBENA SINONIMIJA

Istoznačnost iz tvorbenih razloga:

1. nema razlike u značenju: **čitalac** - **čitatelj**
2. razlika u značenju: **iščitati** - **pročitati**

imenica + umanjenica

Jedan mali izdavač objavio je **zbirku** mojih odabranih priča. Ta **zbirčica** vjerno je odslikavala moj unutrašnji svijet.

imenica + uvećanica

Ja sam do pola **šume** plazio jezik pod teretom... Kad smo napokon izašli iz te **šumetine**, ugledasmo crkvicu.

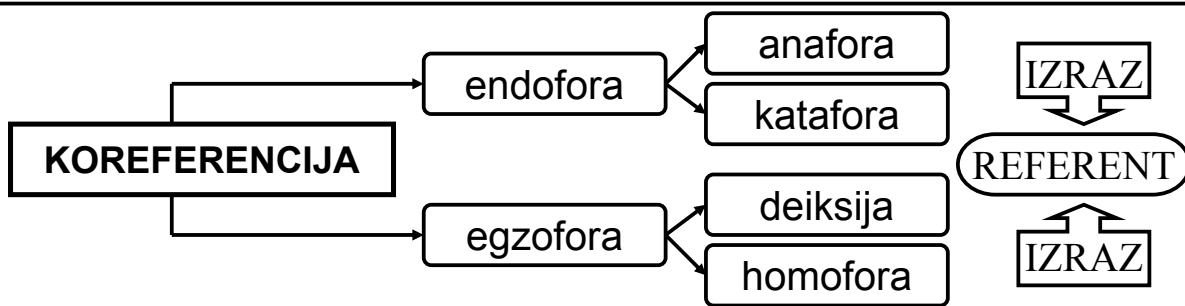
imenica + zbirna imenica

... i u tome je odlučilo pomoći **pučanstvo** jednoga mjesta u Njemačkoj... Ostali novac **pučani** su darovali Caritasu.

Bernardina Petrović: Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku

18

4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika

IMENOVANJE autonimi

Jelačić plac bio je premali za sve... Teško je bilo probiti se do Trga bana Jelačića... Trg je ubrzo bio prepun.

OPĆI I NEODREĐENI NAČIN UPORABE nerefencijalna uporaba

Kritizeri nalaze posvuda trule stvari. Brzo pokopajmo prigovaratelje, pogotovo ako se kriju u našoj koži.

ODREĐENI NAČIN UPORABE

Peti dan, opet rano, izađoh do vodenice. (...) Vratio se potihoo provjeriti jesam li izvalio njegov mlin.

Bernardina Petrović: Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku

19

4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika

GRAMATIKA

IMENICE	<i>Ali to je već druga slika, koja ne spada u ovaj okvir, u ovaj dio vojničkoga dnevnika.</i>
GLAGOLI	<i>Moglo se na primjer čekati da se pojavi netko tko ide kući, u domovinu... A moglo se i sačekivati one što su dolazili...</i>
PRIDJEVI	<i>... i dugim, otegnutim fićukom pozdravljao čuvaru brklja s lampašima u ruci i prometnike na usputnim postajama.</i>
PRILOZI	<i>... ali tada nikome nije bilo ni na kraj pameti da će doktor redovito, neprekidno obilaziti svoju zadužbinu.</i>

Bernardina Petrović: Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku

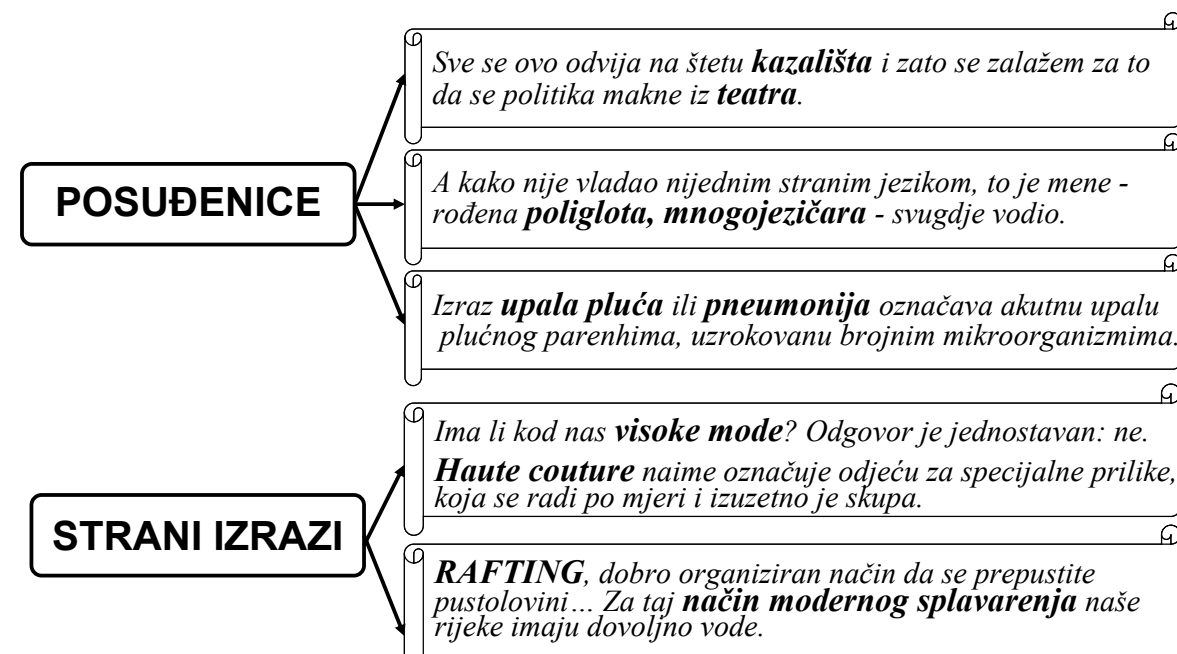
20

4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika

4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika

LEKSIČKE OSOBITOSTI: riječi stranoga podrijetla

4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika

DIJALEKTIZMI

Govorim o svom vrijednom štićeniku, o **kokotu**, **pivcu**, **orožu**...

ARHAIZMI

Ponajprije, već smo zaboravili lijepu hrvatsku riječi **uboštvo** - **siromaštvo**. Riječ nije zastarjela, nego je - zaboravljena.

NEKROTIZMI

... i **epigram** (ili **grebigram**, kako bi rekao Pajo Kanižaj)...

KOLOKVIJALIZMI

... **umirovljenici** su najredovitije platiše. Većina današnjih **penzića** naime iz socijalizma je naučila revno plaćati račune.

ŽARGONIZMI

... tu žensku reviju u svojoj kući najčešće pronalazim na **veš mašini** (poznatoj i pod konspirativnim imenom **perilica**).

VULGARIZMI

... njima se naprosto nije moglo pristupiti inače doli preskačući **govna**. Naglo su posivjeli i osuli se od vlage i **izmetina**.

Bernardina Petrović: Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku

23

4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika

ZNAČENJSKI ODNOSI

HIPERONIMIČNOST HIPONIMIČNOST

Nije ga morao pažljivije zagledati, pa zna koje je to **vozilo**. Bio je to **auto** firme "Regoč".

MERONIMIČNOST HOLONIMIČNOST

Kad položite **dlan** na taj dio tijela, osjetit ćete kako njime struji toplina. I kad **ruku** maknete, kratko ćete vrijeme i dalje osjećati toplinu.

METONIMIČNOST

METAFORIČNOST

Danas je na **Markovu trgu** bilo iznimno živo i burno. U **Hrvatskome** je **državnom saboru** naime opet došlo do žestokih polemika između vlasti i oporbe.

Čekajući vlak, neki su **plakali**, bilo ih je tužno gledati. I meni se stisnulo grlo, ali sam zatomio **plač** u sebi...

Bernardina Petrović: Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku

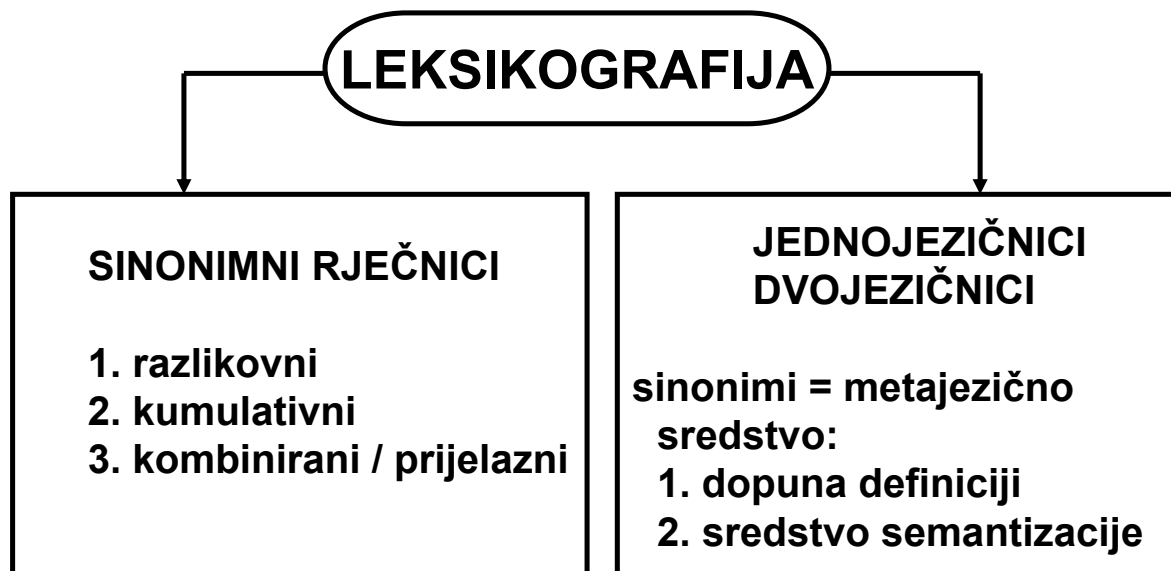
24

4. Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika

FUNKCIJE SINONIMIČNIH ODNOSA

- Čimbenici pri odabiru sinonimičnih jedinica:
 1. FORMALNI
 2. STILISTIČKI
 3. SEMANTIČKI
 4. PRAGMATIČKI
 5. TEMATSKI
- Uloga sinonimičnih odnosa:
 - ➔ kohezivnost i koherentnost teksta

5. Leksikografska obradba sinonima

5. Leksikografska obradba sinonima: HRVATSKI JEDNOJEZIČNICI

Sinonimi se kao metajezično sredstvo koriste na tri načina:

1. Sinonimi se navode kao dopuna definiciji.

Od definicije odvojeni oznakom točka-zarez (;) ili, rjeđe, zarezom (,).

Često se primjenjuje u opisu značenja.

Najčešće sinonimi slijede iza definicije:

introspekcija izravno promatranje sadržaja svoje svijesti, poniranje u sebe; samopromatranje, samoispitivanje (Anić 1998);

lòvràta ž zool. morska riba (*Sparus auratus*); podlanica, orada, komarča (*dalmat.*, *lat.* *aurata*) (Anić-Goldstein 1999);

ireverzibilan 2. koji se može odvijati samo u jednom pravcu, jednostran, nepreobratljiv, nepreokrenljiv (Klaić 1983);

foteljaš *razg.* osoba koja je spremna sve učiniti kako bi se domogla visoka položaja i zadržala ga; oportunist, karijerist (Brozović-Rončević i sur. 1996).

Bernardina Petrović: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*

27

5. Leksikografska obradba sinonima: HRVATSKI JEDNOJEZIČNICI

2. Sinonimi se koriste kao jedino sredstvo semantičkoga opisa natukničkoga leksema.

Ponekad je natuknica od sinonimnoga parnjaka odvojena oznakom jednakosti.

Razmjerno česta metoda semantizacije.

Može dati dobre rezultate, osobito kod rječnika manjega obujma.

krivotvòrina 1. falsifikat 2. patvorina (Anić 1998);

objektácija ž prijekor (Anić-Goldstein 1999);

ležeran lak, nemaran, neprisiljen, neusiljen, bez napora, površan (Klaić 1983);

pismohrana *arhiv.* Riječ je stara, a u novije se doba opet koristi. (Brozović-Rončević i dr. 1996).

Bernardina Petrović: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*

28

5. Leksikografska obradba sinonima: HRVATSKI JEDNOJEZIČNICI

3. Natuknički se leksem uputnicom v. ili *usp.* upućuje na sinonimni parnjak.

čehizam v. *bohemizam*,
bohemizam 'prepoznatljiva riječ ili jedinica iz češkog jezika preuzeta i prilagođena u drugom jeziku' /nema uputnice na *čehizam*/

narkotin v. *noskapin*,
noskapin 'jedan od glavnih alkaloida opijuma; djelotvoran protiv kašlja; isto i *narkotin*' /nema uputnice na *narkotin*/

apstrakt v. *nacrtak*
nacrtak 'kratak sadržaj koji se nalazi na početku nekog znanstvenog rada (članka, rasprave i sl.); apstrakt'.

5. Leksikografska obradba sinonima: SINONIMNI RJEČNICI

SINONIMNI RJEČNICI:

1. RAZLIKOVNI
2. KUMULATIVNI
3. PRIJELAZNI TIP

HRVATSKA LEKSIKOGRAFIJA

Kumulativni sinonimnik:

Šarić, Ljiljana – Wittschen, Wiebke (2003). *Rječnik sinonima*,
Bremen – Oldenburg : Universitätsverlag Aschenbeck &
Isensee – Zagreb : Neretva.

**Vinko Pacel: *Iz hrvatske sinonimike* (1867)
(1825.–1869.)**

IZONIMI

hiža, kuća, dom;
šibice, žigice, zapalci,
vatrice, ognjići;
klobuk, kriljak, šešir.

**SINONIMI
"rieči suznačne"**

harnost i zahvalnost;
životinja, zvier, živina;
velik i ogroman;
čest, diel, udo, član.

Struktura rječničkoga članka:

25. *Pobiediti, poraziti, svladati, uništiti, uništožiti, utamaniti*
Pobiediti, suzbiti dušmana tako, da je bitka naša.
Poraziti, pobiti ga tako, da malo tko uteče živ.
Svladati i dušmana i državu i vladu mu oduzeti.
Uništiti, utamaniti (***uništožiti*** čini mi se da nije hrvatski) da ne ostane čim bi se digao na odpor.

5. Leksikografska obradba sinonima: Pacelov prijedlog razlikovnog sinonimnika

Tâšt, ponòsan, naprcít, ohol, pun sebe, biesan.

ČLAN/ČLANOVI SEMANTIČKOGA POLJA	SEMANTIČKI OPIS
tâšt	Tâšt je rad, da mu se svoj spol čudi nápravi a drugi spol ljepoti.
ponòsan	ne hoće ničije pomoći
naprcít	u nas budi smieh
ohol	se širi kao paun, divi se sam sebi
pun sebe	zahtieva, da nu se čudimo
biesan	pecka ine, a peckan se pokunji

5. Leksikografska obradba sinonima: Pacelov prijedlog razlikovnog sinonimnika

Ràdost, veselje, vèselost; slâst, náslada; zanèšenost, uznešenost, ùzhit, uzhićenost; rázkoš, rázkoša, rázkošje; mílje, omilje, milina, milòta

ČLAN/ČLANOVI SEMANTIČKOGA POLJA	SEMANTIČKI OPIS
ràdost	ugodno čuvstvo s očekivana ili s neočekivana čina
veselje (<u>concr.</u>), vèselost (<u>abstr.</u>)	kaže se vanjski.
slast	više od obojega
naslada	čin uživanja veselja, radosti
zanèšenost, uznešenost, ùzhit, uzhićenost	s pomoćju mašte
rázkoš, rázkoša, rázkošje	najveća nasladna tvar
mílje, omilje, milina, milòta	čudoredna radost